

LEBENSWELT – UN CONCEPT DESPRE LUCRURILE ÎNSELE

ALEXANDRU MEDEȘAN

Universitatea din București

Abstract: In this paper, the concept of lifeworld (German: *Lebenswelt*) is expounded by focusing on the Husserlian notions that preceded it. The translatability of the term is discussed by arguing for preserving the original German word. It is argued that *Lebenswelt* holds an essential place among Husserl's and other phenomenological concepts. The influence of this concept on the development of philosophy is also discussed.

Keywords: lifeworld; transcendental phenomenology; intersubjectivity; surrounding world; phenomenological constitution.

CUVINTE PRELIMINARE

Opera lui Husserl poate fi înțeleasă ca o explorare continuă. Filosoful german și-a propus crearea unei noi filosofii odată cu elaborarea fenomenologiei. Întorcându-se la *lucrurile însele*, el încearcă să se detașeze de întreaga istorie a gândirii occidentale. De multe ori însă, această moștenire se strecoară în argumentele sale și conduce la aceleași vechi impasuri, unul dintre ele fiind imposibilitatea de a ieși din propria minte, de a explica lumea exterioară și interacțiunea subiectului cu ceilalți subiecți, cu alte cuvinte: problema intersubiectivității. În lucrarea de față, voi prezenta diferitele noțiuni husserliene prin care se încearcă depășirea acestei dificultăți și harta conceptuală care rezultă din acestea. Termenul de *Lebenswelt* apare abia în ultima lucrare publicată antum a lui Husserl, *Krisis*. *Lebenswelt*-ul nu a fost însă conceput abia atunci, ci este rezultatul unei lungi evoluții a gândirii filosofului german și al unei continue metamorfoze conceptuale.

Citindu-l pe Husserl, realizezi imediat că filosofia nu este revelația momentană a unei inspirații. Filosofia înseamnă muncă, iar de multe ori muncă aparent neproductivă, căci soluțiile găsite pot duce către drumuri fără ieșire. Așa s-a întâmplat în lucrările anterioare lui *Krisis*, în care solipsismul cartezian nu putea fi evitat în întregime. După cum vom vedea, *Lebenswelt*-ul nu duce către o asemenea aporie, el fiind adoptat explicit sau implicit de către filosofi ulteriori tocmai pentru că reprezintă un început fecund și nu o înfundătură metodologică. Husserl reușește prin acest concept să deschidă o nouă etapă în gândirea secolului XX.

TRADUCEREA TERMENULUI DE *LEBENSWELT*

Din motive de coerență legate de subiectul central al acestei lucrări – conceptul de *Lebenswelt* – se cere mai întâi clarificarea problemei traducerii acestui termen. Limba română diferă de cea germană în privința capacității ei sintetice de a crea cuvinte, așa că nu se poate găsi un echivalent apropiat ca formă, precum au reușit traducătorii englezi prin *lifeworld* sau *life-world*. Limba franceză, spre exemplu, precum limba română, nu are această capacitate de aglutinare, iar traducătorii au ales varianta *monde de la vie*.

În limba română, tălmăcirea literală a conceptului ar fi „lume(a) vieții”, variantă întrebuințată și în traducerea lucrării *Krisis* citată în această lucrare, soluție echivalentă cu cea din traducerea în franceză. Neajunsul acestei opțiuni este că subliniază, prin modul analitic de formare a termenului, apartenența *lumii* la *viață*, ca și cum lumea ar fi subordonată vieții.

Din acest motiv, „lumea trăită nemijlocit” ar fi din punct de vedere semantic o variantă mai adecvată, pentru că prezintă conceptul ca pe un fenomen unitar în care „lumea” și „viața” se contopesc pentru a forma un tot unitar. Problema cu această opțiune este adăugarea unui al treilea cuvânt – „nemijlocit” –, care creează o structură analitică și mai complexă. Și în engleză există traduceri similare – *world of lived experience*¹ sau „lumea experienței trăite” – care sunt însă folosite împreună cu *lifeworld*, pentru a explica termenul și nu pentru a-l înlocui.

Pentru a evita diversele probleme create de diferența structurală dintre limbile germană și română, în această lucrare voi folosi termenul original *Lebenswelt*. În germană (și în engleză, datorită capacității sintetice a acestor limbi), cuvântul a ajuns să facă parte din vocabularul standard, fiind întrebuințat și în afara fenomenologiei, în timp ce „lumea vieții” sau „lumea trăită nemijlocit” nu ar putea împărtăși aceeași soartă, ele fiind sintagme compuse din cuvinte obișnuite și nu neologisme. (Ar mai fi varianta „lume-viață”, pentru a introduce un cuvânt nou în limbă, dar această structură ar putea suna straniu și forțat pentru cititorul român.)

Mai mult, atunci când sunt însoțite și de alte părți de propoziție, cum ar fi un adjectiv posesiv, construcțiile analitice devin și mai complicate; ceea ce în germană s-ar exprima concis ca *unsere Lebenswelt* sau în engleză *our lifeworld*, ar deveni în română „lumea noastră a vieții” sau „lumea noastră trăită nemijlocit”. Dacă mai adăugăm încă un adjectiv, lucrurile pot deveni și mai complicate: *unsere gemeinsame Lebenswelt* s-ar tălmăci prin „lumea noastră comună a vieții” sau „lumea noastră comună trăită nemijlocit”.

În paragrafele următoare, voi trasa evoluția noțiunii de *Lebenswelt* și voi expune conceptele premergătoare din filosofia husserliană care se află într-o strânsă relație cu ideile dezvoltate ulterior în *Krisis*.

¹ Herbert Spiegelberg, *The Phenomenological Movement. A Historical Introduction*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 1994, p. 144.

GENEZA CONCEPTULUI DE *LEBENSWELT*

Prima întrebuițare a conceptului de *Lebenswelt* de către Husserl a avut loc în 1917, în următorul pasaj din *Idei II*:

Științei naturii, cu toate că cercetează totalitatea realităților, îi scapă *Lebenswelt*-ul persoanelor; ea nu atinge cea mai subtilă teorie științifică, din simplul motiv că direcția tematică a gândirii cercetătorului naturii urmărește un flux teoretic atunci când pornește de la realitatea vieții, curent care de la bun început o părăsește și care conduce înapoi la ea sub forma tehnicii și astfel a oricărei aplicări științifice în viață².

Conceptul va fi elaborat mult mai târziu, abia în *Krisis*, ultima lucrare a lui Husserl, ce datează din 1936. Cu toate acestea, putem întrezări din acest pasaj principalele trăsături ale *Lebenswelt*-ului, și anume faptul că descrie lumea pre-științifică din care izvorăște orice știință. Ceea ce vom regăsi însă în *Krisis* este mai mult decât o descriere, pentru că în acea lucrare Husserl își propune să ofere și o metodă de cercetare a relației dintre subiectivitate și obiectivitate, printr-o reinterpretare a reducției fenomenologice.

Termenul nu a fost inventat de Husserl, așa cum credea spre exemplu Gadamer, ci apăruse deja la mai mulți autori germani din secolele XIX și XX³, printre care și în lucrările lui Georg Simmel⁴. Ideile formulate cu ajutorul acestui concept au rădăcini mai vechi în gândirea husserliană. Pentru expunerea acestor surse, voi prezenta în paragrafele următoare concepte husserliene care sunt înrudite cu *Lebenswelt* și care anticipează ideile dezvoltate în *Krisis*.

ATITUDINEA NATURALĂ

Unul dintre conceptele esențiale pentru fenomenologie este cel de *atitudine naturală* (*natürliche Einstellung*). O atitudine reprezintă pentru Husserl perspectiva din care privim lucrurile, așa cum cineva poate privi o floare din punct de vedere științific sau estetic⁵, niciuna dintre variante, fiind cea „corectă”. În atitudinea naturală, lumea este privită ca *prezentă deja* și ca *realitate spațio-temporală*, iar scopul de a cerceta lumea din această perspectivă este cel al științelor naturale⁶.

Fenomenologul, pe de-altă parte, este conștient că nu există un singur mod de a privi lumea. Fiecare perspectivă exprimă un anume *interes*, iar multiplicitatea de

² Edmund Husserl, *Hua IV*, p. 374, citat de Hans H. Gander (coord.), *Husserl-Lexikon*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2010, p. 182.

³ Dermot Moran, *Husserl's Crisis of the European Sciences and Transcendental Phenomenology: An Introduction*, Cambridge, Cambridge University Press, 2012, pp. 186–187.

⁴ Hans H. Gander (coord.), *Husserl-Lexikon*, p. 182.

⁵ *Ibidem*, p. 80.

⁶ Edmund Husserl, *Hua III*, 2011, pp. 116–117.

interese creează un anumit *orizont*. Lumea devine astfel totalitatea acestor orizonturi sau *orizontul tuturor orizonturilor*⁷.

Așadar, conceptele următoare pot fi privite ca maniere de a descrie lumea și de a indica cum poate fi ea cercetată în afara atitudinii naturale. Prin conceptul de atitudine naturală, Husserl nu vrea să critice un anumit mod de a privi lumea, ci doar să arate că această perspectivă nu este filosofică. În opoziție cu atitudinea naturală se află atitudinea filosofică, datorată turnurii transcendente. Dintr-un punct de vedere transcendental, lumea este mereu percepută de un subiect și doar din această perspectivă subiectiv-relativă se poate cerceta procesul prin care lumea obiectiv-reală este constituită⁸.

În cazul *Lebenswelt*-ului, fenomenologul decide să nu mai părăsească atitudinea naturală, ci să diferențieze între o atitudine ce izvorăște din teoriile abstracte ale științelor naturii (*naturwissenschaftliche Einstellung*) și una ce izvorăște din viața cotidiană, concretă, cercetată de științele umaniste sau ale spiritului (*geisteswissenschaftliche Einstellung*)⁹. Astfel, fenomenologul poate vedea că perspectiva obiectiv-științifică este subordonată celei subiectiv-umaniste.

CONCEPTUL NATURAL DE LUME

Una dintre noțiunile în care se prefigurează *Lebenswelt*-ul este cea de *concept natural de lume* (*natürlicher Weltbegriff*). Sintagma pare să fie preluată de la filosoful pozitivist Richard Avenarius, care descriese înaintea lui Husserl o lume „pe care o descoperim gata-făcută” (*vorgefunden*) și căreia îi atribuim semnificație¹⁰. În prelegerea intitulată *Lucru și spațiu* (*Ding und Raum*) din 1907, Husserl întrebuițează acest termen¹¹ și descrie lumea în următorul fel:

În atitudinea naturală, avem o lume existentă în fața ochilor, o lume ce se întinde nemărginit în spațiu, ce există acum și a existat înainte și va exista și în viitor; ea este formată dintr-o inepuizabilă abundență de lucruri, ce acum sunt statornice și acum se schimbă, ce se combină unele cu altele și apoi se separă din nou, ce au efect asupra altor lucruri și sunt la rândul lor influențate de altele. În ordinea acestei lumi ne înscriem și noi; așa cum o descoperim pe ea, tot așa ne descoperim și pe noi înșine și ne descoperim în mijlocul acestei lumi. În această lume, ne revine o poziție extraordinară: suntem centrul de raportare față de restul lumii ca mediu care ne înconjoară¹².

⁷ Sebastian Luft, „Husserl's Theory of the Phenomenological Reduction: Between Life-world and Cartesianism”, *Research in Phenomenology*, vol. 34, nr. 1, 2004, p. 5.

⁸ Sebastian Luft, „Husserl's Theory of the Phenomenological Reduction: Between Life-world and Cartesianism”, *Research in Phenomenology*, p. 6.

⁹ Hans H. Gander (coord.), *Husserl-Lexikon*, p. 79.

¹⁰ Dermot Moran, *Husserl's Crisis of the European Sciences and Transcendental Phenomenology: An Introduction*, p. 188.

¹¹ Hans H. Gander (coord.), *Husserl-Lexikon*, p. 182.

¹² Edmund Husserl, *Hua XVI*, p. 4.

Se poate observa încă din această fază timpurie a gândirii husserliene că, deja cu mult înaintea dezvoltării conceptului de *Lebenswelt*, Husserl era conștient de implicațiile filosofice ale fluxului neîncetat de schimbare în care se află lumea din jurul nostru. Cu toate că omul face deja parte din această lume – abordare prin care este depășită opoziția subiect–obiect prevalentă în istoria filosofiei începând cu Descartes, Husserl are nevoie de un punct arhimedic, de o evidență apodictică pe care să-și întemeieze sistemul filosofic, iar acestea se vor regăsi în tema subiectului transcendențial. În această etapă a gândirii husserliene, relația conștiinței cu lumea este una statică. Subiectul transcendențial doar observă, descoperă, nu participă activ în acest proces, așa cum se va întâmpla odată ce ideea *constituirii* va fi elaborată de filosoful german.

Opoziția subiect–obiect a fost însă doar parțial depășită de filosofia husserliană timpurie. Lucrările și prelegerile din această perioadă sunt centrate pe problema reducției fenomenologice în varianta ei *carteziană*. Omul, cu toate că face parte din această lume, este văzut precum un *pol constitutiv* al ei. Subiectul descoperă lumea și relaționează cu ea, ceea ce-l pune într-o poziție *extraordinară*, privilegiată. Din acest motiv, fenomenologul va putea întrebuița metoda reducției fenomenologice și va putea pune această lume între paranteze cu scopul de a cerceta legile conștiinței pure. Subiectul se poate astfel detașa, ca și cum ar face și, în același timp, nu ar face parte din lume, pentru că el o descoperă și se descoperă, ceea ce implică faptul că ceva pre-există lumii și subiectului întrupat. Lucrurile sunt statornice sau schimbătoare, se combină și se separă ori se influențează reciproc, dar noi (respectiv „partea transcendențială din noi”) rămânem neschimbați.

La sfârșitul prelegerii *Lucru și spațiu*, gânditorul german susține că: „[...] nu se poate deloc întrevedea cum s-ar putea demonstra existența unei necesități absolute ca o lume să existe, *nota bene*: o lume reală, ca lume a lucrurilor”¹³.

Dacă subiectul este văzut ca un pol constitutiv de la care începe descoperirea lumii și dacă această descoperire poate fi întreruptă, pusă sub lupă și analizată, existența lumii nu poate fi neîndoielnică. Husserl nu susține că lumea nu ar exista, ci că din perspectiva noastră existența lumii poate fi contestată. Singura necesitate absolută este existența subiectului transcendențial.

Bine-cunoscuta deviză a fenomenologiei este „înapoi la lucrurile însele”. Lucrurile pot fi privite însă și sub un alt aspect. Așa cum, în epocă, neokantienii își propuseseră să se întoarcă la Kant, Husserl, negând necesitatea absolută a existenței unei lumi exterioare și fixând ca singur punct absolut cert de întemeiere pentru filosofie subiectul transcendențial, merge și mai departe în istoria filosofiei, chiar până la originile filosofiei moderne, la Descartes, așa cum se întâmplă acest fapt în lucrarea sa târzie *Meditații carteziene*.

Husserl continuă să lucreze la conceptul de *lume*, iar în stadiul următor al gândirii sale, după cum vom vedea, subiectul transcendențial va trece printr-o metamorfoză, de la un simplu observator pasiv la entitatea care constituie lumea. Constituirea nu trebuie însă înțeleasă în termeni cauzali, ci ca: „[...] un proces care permite manifestarea și semnificația, adică trebuie înțeleasă ca un proces care

¹³ *Ibidem*, p. 4.

permite ca ceea ce este constituit să apară, să se desfășoare, să se articuleze și să se arate ca ceea ce este.”¹⁴

Actul constituirii nu reprezintă o creație propriu-zisă, ci capacitatea noastră de a dezvălui fenomenul lumii. Orice manifestare se află într-o continuă transformare, iar, cu timpul, filosofia lui Husserl va accentua din ce în ce mai mult aspectul generativ al conștiinței, așa cum vom arăta în secțiunea următoare.

LUMEA ÎNCONJURĂTOARE

Un alt concept care premerge celui de *Lebenswelt* este *lumea înconjurătoare* (*Umwelt*), noțiune elaborată în primul volum al *Ideilor*. Pentru Husserl, conceptul de lume înconjurătoare este strict legat de atitudinea noastră naturală. În cuvintele sale:

Prin intermediul vederii, al pipăitului, al auzului etc., așadar în diferitele moduri ale percepției sensibile, lucrurile corporale sunt pur și simplu prezente [*da*] pentru mine, într-un sens literal sau figurat, indiferent dacă le acord sau nu vreo atenție specială și indiferent dacă mă preocup sau nu de ele, prin intermediul privirii, al gândirii, al sentimentului sau al voinței¹⁵.

Este vorba de acea lume care, prin intermediul *epoché*-ului, poate fi pusă între paranteze. Subiectul nu este creat de această lume, ci el doar îi *acordă atenție, se preocupă* de ea. Dincolo de lumea înconjurătoare, mai există și alte *lumi*, cum ar fi cea aritmetică, care este prezentă pentru noi doar atunci când efectuăm calcule matematice, în timp ce lumea înconjurătoare este mereu prezentă, în fundal, atâta timp cât ne aflăm în atitudinea naturală¹⁶. Poziția centrală revine însă Eului:

Cele două lumi, prezente în mod simultan, sunt *lipsite de orice legătură*, cu excepția relației pe care o au ambele cu Eul, relație în virtutea căreia eu îmi pot îndrepta în chip liber privirea și actele când asupra uneia, când asupra celeilalte¹⁷.

Subiectul transcendențial ocupă în continuare un loc privilegiat, păstrându-și rolul de *centru de raportare* descris mai sus în pasajul din prelegerea *Lucru și spațiu*, iar celelalte lumi „gravitează” în jurul lui. Astfel, lumea aritmetică nu este direct legată de cea înconjurătoare. De aceea, se poate face o reducere fenomenologică, se pot „decupa” anumite lumi, cum ar fi cea înconjurătoare, pentru că Eul rămâne intact, nefiind afectat de această lume. Se pune însă întrebarea: Dacă toate lumile se constituie în el, de unde a apărut acest Eu? De nicăieri?

¹⁴ Dan Zahavi, *Fenomenologia lui Husserl*, trad. Iulian Apostolescu, Ioana Zamfir, Oradea, Ratio et Revelatio, 2017, p. 113.

¹⁵ Edmund Husserl, *Idei privitoare la o fenomenologie pură și la o filozofie fenomenologică. Cartea întâi: Introducere generală în fenomenologia pură*, trad. Christian Ferencz-Flatz, București, Humanitas, 2011, p. 108.

¹⁶ *Ibidem*, p. 114.

¹⁷ *Ibidem*, p. 114.

Conceptul de lume înconjurătoare este dezvoltat mai pe larg în al doilea volum al *Ideilor*. Această scriere nu a fost publicată în timpul vieții lui Husserl. Filosoful german a schițat o primă variantă în 1912, pe care apoi a modificat-o de-a lungul anilor, iar publicarea a avut loc postum. Una dintre temele elaborate în acest volum este *constituirea*¹⁸. Subiectul transcendențial nu mai participă pasiv la lumea din jur, ci o creează activ în mai multe etape¹⁹ prin intermediul actelor conștiinței, creație ce nu trebuie înțeleasă în termeni cauzali, ci ca posibilitate transcendențială. Odată cu *Idei II*, constituirea capătă o dimensiune temporală, mișcare ce va influența dezvoltarea fenomenologiei genetice de mai târziu²⁰.

Care este însă diferența dintre o fenomenologie statică și una genetică? În ambele cazuri, subiectul transcendențial constituie obiectele și lumea din jur. În varianta genetică a constituirii, avem de-a face și cu o *autoconstituire*, ceea ce înseamnă că subiectul este la rândul său afectat și modificat de lumea din jur, constituită tot de el. Astfel, are loc o continuă devenire în timp a subiectului transcendențial, iar Husserl renunță „la ideea unei corelații statice între constituant și constituit”²¹. Următorul pasaj ilustrează această schimbare de perspectivă a lui Husserl privind modul în care subiectul constituie lumea înconjurătoare:

În general vorbind, lumea înconjurătoare nu este o lume „în sine”, ci o lume „pentru mine”, tocmai, o lume a Eului-subiect al ei, de el experimentată, sau conștientizată într-un fel sau altul, așadar o lume instituită prin trăirile sale intenționale printr-un conținut de sens. Ca atare, ea este oarecum permanent în devenire, într-o neîncetată generare de sine prin transformări de sens și mereu noi configurări de sens, însoțite de instituirile și anulările aferente.²²

Eul-subiect sau subiectul transcendențial experimentează și în același timp instituie, adică dă lumii diverse semnificații. Procesul nu are loc o singură dată, ci continuu, instituirile fiind câteodată anulate, lăsând loc altor instituirii, ceea ce arată capacitatea subiectului transcendențial de a se transforma în timp. Nu putem vorbi de o lume care a fost creată sau care există în afara unei conștiințe. De asemenea, conștiința participă neîncetat, activ la acest proces de creație. Ce se întâmplă însă cu ceilalți subiecți transcendențiali? Putem spune că și ei sunt constituiți de propria noastră conștiință? Lumea înconjurătoare nu este formată doar din lucruri, așa cum se poate vedea deja din *Idei I*:

Toate aceste constatări valabile cu privire la mine însumi sunt, după cum știu, de asemenea valabile și cu privire la toți ceilalți oameni, pe care îi regăsesc ca prezenți în lumea înconjurătoare. Făcând experiența lor în calitate de oameni, eu îi înțeleg și îi accept ca fiind la rândul lor subiecți-Eu [*Ichsubjekte*] asemeni mie, și, de asemenea, ca raportându-se la lumea lor înconjurătoare naturală. Mai precis, eu concep lumea lor înconjurătoare și pe a mea ca fiind în mod

¹⁸ Edmund Husserl, *Hua IV*, p. XV.

¹⁹ Hans H. Gander (coord.), *Husserl-Lexikon*, p. 173.

²⁰ Verena Mayer, *Edmund Husserl*, München, Verlag C.H. Beck, 2009, p. 115.

²¹ Dan Zahavi, *Fenomenologia lui Husserl*, p. 116.

²² Edmund Husserl, *Hua IV*, p. 186, citat de Hans H. Gander (coord.), *Husserl-Lexikon*, p. 291.

obiectiv una și aceeași lume, ce ajunge doar să fie conștientizată de fiecare dintre noi într-o manieră diferită. [...] noi ne înțelegem totuși cu oamenii de lângă noi și instituim împreună cu ei o realitate spațio-temporală obiectivă, pe care o concepem *drept lume înconjurătoare prezentă a noastră tuturor – o lume căreia, de bună seamă, îi aparținem la rândul nostru*²³.

Doar împreună cu ceilalți putem crea o lume obiectivă, intersubiectivitatea fiind adevăratul fundament al lumii. Aici apar însă multe dificultăți, mai ales privind reducția fenomenologică, căci cea mai mare problemă este cum mai putem pune între paranteze o lume ce nu mai este creația unui singur subiect.

Aducând în prim-plan conceptul de lume înconjurătoare, Husserl arată cum avem acces la o conștiință comună cu ceilalți. Lumea este un câmp în care *subiecții-Eu* pot interacționa, iar astfel ea devine *o realitate obiectivă* pentru Eul subiectiv. Cu toate că fiecare dintre noi o conștientizăm în moduri diferite, toți împreună *instituim* aceeași lume, adică o constituim ca fiind obiectivă. Doar prin intersubiectivitate poate Husserl evita o explicație solipsistă a lumii și doar prin reflecțiile sale asupra acestui subiect a căpătat fenomenologia transcendențială sens cu adevărat²⁴.

Lumea obiectivă se poate forma pentru Husserl doar plecând de la subiectul cunoscător. De aceea, el consideră că nu numai Kant, ci și Descartes, Berkeley sau Hume sunt filosofi transcendențiali²⁵. Ceea ce îl diferențiază însă pe Husserl este că aduce intersubiectivitatea în prim-plan, susținând mai târziu în *Krisis* că „subiectivitatea nu este cu adevărat ceea ce este – așadar Eul ce exercită o funcție constitutivă – decât în cuprinsul intersubiectivității”²⁶.

Husserl nu se rezumă la a concepe intersubiectivitatea doar prin descrierea interacțiunii dintre subiecți, ci merge mai departe către *entități de ordin superior*:

[...] ea [*lumea înconjurătoare*] nu conține doar persoane individuale: persoanele sunt mai degrabă membri ai unor comunități, ai unor unități personale de ordin superior, care, ca întreg, își au propria viață, persistă în timp cu toate că indivizii care o compun vin și pleacă, își au propriile structuri comunitare, propriile reguli morale și juridice, propriile moduri de funcționare în interacțiunea lor cu alte comunități și cu alte persoane individuale, propriile dependențe față de circumstanțe, propriul mod controlat de a se schimba, propriul fel de a se dezvolta sau de a se conserva o vreme în funcție de circumstanțele specifice. Membrii comunității – ai cuplului conjugal și ai familiei, ai clasei, ai asociației, ai obștii, ai statului, ai bisericii ș.a.m.d. – „se știu unii pe alții” ca membri ai acesteia, se consideră atașați ei și chiar capabili de a o influența²⁷.

²³ Edmund Husserl, *Idei privitoare la o fenomenologie pură și la o filozofie fenomenologică. Cartea întâi: Introducere generală în fenomenologia pură*, p. 115.

²⁴ Dan Zahavi, *Husserl's Legacy. Phenomenology, Metaphysics, and Transcendental Philosophy*, Oxford, Oxford University Press, 2017, p. 120.

²⁵ *Ibidem*, p. 122.

²⁶ Edmund Husserl, *Criza științelor europene și fenomenologia transcendențială*, trad. Christian Ferencz-Flatz, București, Humanitas, 2011, p. 304, citat de Dan Zahavi, *Husserl's Legacy. Phenomenology, Metaphysics, and Transcendental Philosophy*, p. 124.

²⁷ Edmund Husserl, *Hua IV*, p. 182, citat de Hans H. Gander (coord.), *Husserl-Lexikon*, p. 291.

Lumea înconjurătoare devine o comunitate care poate lua diferite forme de organizare. Eul-subiect se organizează împreună cu alți subiecți transcendențiali în alcătuirii de ordin superior. Cea mai simplă formă este una compusă din doi indivizi – căsătoria, iar cele mai complexe sunt comunitățile constituite din milioane de subiecți, cum ar fi cele statale. Prin urmare, subiecții fac parte concomitent din mai multe comunități. Atât comunitățile de același ordin, cât și cele de ordin diferit interacționează unele cu celelalte, iar astfel se constituie *lumea* ca fenomen obiectiv.

Cum se formează însă aceste comunități? Nu putem afirma că Husserl ar fi un filosof contractualist de tipul lui Hobbes, Locke sau Rousseau. Filosoful german susține că o comunitate își trăiește viața ca un întreg, într-un mod coordonat de obiceiuri și legi care permit o ajustare în timp în funcție de circumstanțe, doar că în cazul ei aceste lucruri se întâmplă *la nivelul conștiinței*. Comunitatea nu se formează prin acțiunile indivizilor din lumea „reală”, ci prin felul în care mai multe subiectivități interacționează pentru a crea un „sol” transcendențial intersubiectiv. Prin urmare, pentru Husserl, intersubiectivitatea transcendențială este o comunitate a conștiinței, iar subiectul este *dependent* de ea, ceea ce înseamnă că în lipsa ei conștiința și implicit lumea nu se pot constitui.

Membrii comunității *se cunosc* și *se găsesc* în relații de interdependență la nivelul conștiinței cu ceilalți membri. Ei nu formează intersubiectivitatea, ci se află dintotdeauna în ea, pentru că, din momentul în care devine conștient, subiectul face deja parte dintr-o comunitate. Acest caracter istoric al conștiinței va fi un element esențial pentru dezvoltarea conceptului de *Lebenswelt*.

Inițial, pentru Husserl, conceptul de lume înconjurătoare se referea la obiectele și persoanele din realitatea proximală a subiectului, iar conotația sa era numai una spațială. Conștiința percepe doar pasiv lumea din jurul ei. Apoi, odată cu *Ideii II*, are loc o deplasare conceptuală. În primul rând, subiectul devine activ în constituirea lumii și nu o face de unul singur, ci împreună cu alți subiecți. De fapt, întreaga lume este formată dintr-o „rețea de conștiințe care se întâlnesc” într-un câmp comun – intersubiectivitatea transcendențială – și creează realitatea lumii obiective. Altfel, nicio conviețuire nu ar fi posibilă, pentru că o conștiință nu ar putea recunoaște o altă conștiință ca pe un subiect, ci doar ca pe un obiect psiho-fizic.

CONCEPTELE DE MONADĂ ȘI DE TOTALITATE A MONADELOR

Pentru a putea expune interacțiunea între diferiți subiecți transcendențiali, Husserl preia de la Leibniz conceptul de *monadă*. Elaborarea acestei noțiuni are loc în *Meditațiile carteziene*:

Facem acum o distincție între Eul ca pol identic și ca substrat de habitualități și Ego-ul luat în plenitudinea sa concretă (pe care ținem să-l numim monadă cu termenul lui Leibniz), în timp ce-i adăugăm Eului tocmai acel lucru fără de

care el nu poate exista în mod concret; și anume, el poate exista concret numai în diversitatea și fluxul vieții sale intenționale și numai în raport cu obiectele vizate de el și care, eventual, se constituie ca fiind existente pentru el²⁸.

Monada devine echivalentă cu *Ego*-ul concret și se deosebește de Eul-pol, ceea ce înseamnă că prin monadă Husserl desemnează ceva mai mult decât un subiect transcendent. Eul-pol sau Eul-centru este conceptul introdus odată cu *Ideii I* pentru a descrie sursa centrală din care izvorăște întreaga activitate a conștiinței²⁹. Cu acest concept, Husserl vrea să cuprindă întregul flux al vieții intenționale. Fiecare monadă este, ca la Leibniz, închisă în sine, „nu are ferestre”. Cu toate acestea, monadele „comunică” unele cu altele, printr-un proces de *empatie* (*Einfühlung*).³⁰

Înăuntrul monadei are loc procesul de constituire a obiectelor intenționale; din acest motiv, Husserl vorbește de o *autoconstituire*. Eul-pol se autoconstituie ca Eu concret prin intermediul *habitualității*, proces ce descrie continua devenire în timp a subiectului transcendent. Acest proces diferențiază fenomenologia statică din gândirea timpurie a lui Husserl de cea genetică. Eul-pol se autoconstituie într-un Eu concret și constituie implicit lumea înconjurătoare, o lume cu caracter temporal aflată într-o continuă mișcare³¹.

Lumea nu poate fi însă constituită de o singură monadă. Empatia de care sunt capabile monadele, cu toate că sunt închise în sine, duce la o *totalitate a monadelor* care sunt mereu interconectate. Lucrurile nu se petrec însă ca la Leibniz, monada husserliană neaflându-se într-o armonie prestabilită cu celelalte monade. În cazul fenomenologiei, fiecare monadă este o perspectivă unică asupra lumii care este influențată și influențează la rândul său celelalte perspective³². Pluralitatea devine o totalitate unitară, o *subiectivitate obiectivă*.

Renunțând la armonia prestabilită din teoria leibniziană, Husserl introduce un alt tip de armonie, cea a *comunității monadelor*, iar rezultatul ei este constituirea unei lumi comune, obiective³³. Motivul principal pentru care filosoful german introduce conceptul de monadă este încercarea de a găsi o soluție la problema intersubiectivității, și anume: cum poate o entitate închisă în sine să se afle într-un „continuu comerț”³⁴ cu celelalte entități aidoma ei ca structură transcendentă și totuși diferite în autoconstituirea lor?

²⁸ Edmund Husserl, *Meditații carteziene*, trad. Aurelian Crăiuțu, București, Humanitas, 1994, p. 100, citat de Hans H. Gander (coord.), *Husserl-Lexikon*, p. 202.

²⁹ Dermot Moran, *Edmund Husserl. Founder of Phenomenology*, Cambridge, Polity Press, 2005, p. 202.

³⁰ Hans H. Gander (coord.), *Husserl-Lexikon*, p. 202.

³¹ *Ibidem*, p. 202.

³² Paul Gabriel Sandu, „Alterizarea: constituirea persoanei prin raport cu celălalt în fenomenologia husserliană”, în Alexandru Bejinariu, Ileana Borțun (ed.), *Comunitate – Identitate – Diferență: Priviri fenomenologice*, București, Zeta Books, 2018, pp. 43–44.

³³ Dermot Moran, Joseph Cohen, *The Husserl Dictionary*, Londra, Continuum International Publishing Group, 2012, pp. 210–211.

³⁴ Paul Gabriel Sandu, „Alterizarea: constituirea persoanei prin raport cu celălalt în fenomenologia husserliană”, în Alexandru Bejinariu, Ileana Borțun (ed.), *Comunitate – Identitate – Diferență: Priviri fenomenologice*, p. 44.

INTERSUBIECTIVITATEA TRANSCENDENTALĂ

În scrierile sale târzii, Husserl este neîncetat preocupat să găsească o soluție la problema intersubiectivității, dorind să evite impasul solipsist la care ajunge demersul cartezian al primelor sale lucrări, mai ales *Ideii I*. Motivul pentru care Husserl a fost numit de gânditori precum Habermas un solipsist metodologic este faptul că reducția transcendentă are ca rezultat inevitabil cercetarea propriei conștiințe. Cum poate un Eu să-l constituie pe celălalt ca pe un alt Eu transcendentă, dat fiind că subiectivitatea este o lume închisă în sine?³⁵ Plecând de la mine, nu ajung inevitabil mereu tot la mine și nu la celălalt?

Soluția lui Husserl este una aparent paradoxală: ajungând la mine, ajung la celălalt. În textele publicate postum sub titlul *Fenomenologia intersubiectivității*, filosoful german spune:

Sunt determinat de el, așa cum și el este de mine. Intrăm într-un raport absolut, nu intrăm într-o relație doar exterioară, ci devenim una prin acte specifice Eului (*Ichakte*), care trec și acționează de la Eu la Tu și de la Tu la Eu³⁶.

Orice act al propriului meu Ego îl vizează pe celălalt. Încercarea de a găsi un *solus ipse* este zadarnică. În Ego se regăsește atât *alter ego*-ul, cât și întreaga comunitate de subiecți. Din punct de vedere logic, această soluție nu are sens: „Care poate fi sensul unui «noi» al cărei temei exclusiv sunt «Eu însumi»?”³⁷ Acel „altul” constituit exclusiv prin cercetarea propriei mele conștiințe este de fapt o imagine a *mea* despre el, ca și cum ceilalți trebuie să se raporteze invariabil la mine ca unicul Eu „adevărat” pe care-l pot cunoaște: „intersubiectivitatea, relația mea cu un Altul, trece mereu prin propria mea subiectivitate”³⁸.

Lebenswelt-ul se va dovedi a fi unica soluție posibilă pentru a oferi un statut egal tuturor subiecților, dat fiind că avem de-a face cu o lume „deja acolo”, descoperită ca fiind gata-făcută, în afara căreia subiectivitatea transcendentă nu poate exista. Astfel, Husserl va încerca să găsească un *sol* comun ca izvor al intersubiectivității transcendente.

LEBENSWELT: CARACTERISTICILE UNUI HIPERCONCEPT

Fenomenologia husserliană operează cu o serie de concepte fundamentale cum ar fi cele de intenționalitate, evidență, reducere sau atitudine naturală. Aceste concepte fac parte dintr-o anumită metodă, menită să ducă la o conversie a

³⁵ Dan Zahavi, *Fenomenologia lui Husserl*, pp. 163–164.

³⁶ Edmund Husserl, *Hua XIV*, p. 276, citat de Dermot Moran, *Edmund Husserl. Founder of Phenomenology*, p. 205.

³⁷ Paul Gabriel Sandu, „Alterizarea: constituirea persoanei prin raport cu celălalt în fenomenologia husserliană”, în Alexandru Bejinariu, Ileana Borțun (ed.), *Comunitate – Identitate – Diferență: Priviri fenomenologice*, p. 45.

³⁸ Dan Zahavi, „Husserl’s Intersubjective Transformation of Transcendental Philosophy”, *Journal of the British Society for Phenomenology*, vol. 27, nr. 3, 1996, p. 241, citat de Paul Gabriel Sandu, *Koexistenz im Ineinander. Philosophische Untersuchungen 51*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2021, p. 189.

fenomenologului. Conceptele sunt folosite practic pentru a vedea *lumea* într-un nou fel, nefiind deloc întâmplător faptul că întreaga filosofie a lui Husserl se cristalizează în ultima sa lucrare în jurul ideii de *Lebenswelt*, al unei lumi trăite nemijlocit.

Ce este un *hiperconcept*? Nu folosesc această denumire pentru a-i oferi *Lebenswelt*-ului un statut ontologic superior în comparație cu celelalte concepte husserliene sau pentru a susține că ar reprezenta suma lor. Cred că *Lebenswelt* este un hiperconcept pentru că întreaga operă husserliană poate fi citită ca o căutare și o pregătire pentru elaborarea acestei noțiuni. Așa cum susține Merleau-Ponty, unul dintre cei care au avut cel mai devreme acces la manuscrisele nepublicate din opera lui Husserl:

Cel mai însemnat câștig al fenomenologiei este, desigur, faptul că a unit în noțiunea sa despre lume sau despre raționalitate extremul subiectivism și extremul obiectivism. Raționalitatea este măsurată cu precizie în experiențele în care se revelează. Faptul că există raționalitate înseamnă că perspectivele se întretaie, percepțiile se confirmă reciproc și apare un sens. Dar acesta nu trebuie izolat și transformat în Spirit absolut sau în lume în sens realist. Lumea fenomenologică nu este existență pură, ci sensul care transpare la intersectarea experiențelor propriilor mele experiențe și la intersectarea experiențelor mele cu ale celuilalt, prin întrepătrunderea unora cu celelalte; așadar, ea este inseparabilă de subiectivitate și de intersubiectivitate, care își întemeiază unitatea prin reluarea experiențelor mele trecute în experiențele mele prezente și a experienței celuilalt într-a mea³⁹.

Lebenswelt-ul se dorește a fi o soluție la marile probleme ale filosofiei, la opoziția subiect–obiect creată de Descartes și perpetuată de Kant și discipolii săi neokantieni, contemporani cu Husserl. Desigur, nici rezolvarea husserliană nu este fără cusur, dar ea reprezintă o încercare fără precedent în istoria filosofiei, care a influențat toți marii gânditori din secolul XX, de la Scheler la Heidegger, Levinas, Derrida sau Ricoeur⁴⁰.

Primii fenomenologi care i-au succedat lui Husserl s-au distanțat de el, considerându-l un filosof prins încă în metafizica clasică a secolului XIX, ale cărui metode duc inevitabil la concluzii idealiste și solipsiste⁴¹. Zahavi este de părere că nepublicarea manuscriselor târzii, cum ar fi *Despre fenomenologia intersubiectivității I–III (Zur Phänomenologie der Intersubjektivität I–III)*, a fost una dintre cauzele pentru această greșită interpretare a gândirii husserliene. Sunt de părere însă că și în lipsa acelor manuscrise, doar prin punerea în prim-plan a hiperconceptului de *Lebenswelt*, filosofia husserliană reușește, dacă nu să depășească, cel puțin să arate că nu a rămas ancorată într-o gândire metafizică clasică de secol XIX. Iată o definiție din literatura secundară a *Lebenswelt*-ului: „Lumea «experienței imediate», lumea «deja-acolo», «pre-dată», lumea așa cum o experimentăm în atitudinea naturală și cotidiană, e ceea ce Husserl numește «lumea-vieții» (*Lebenswelt*).”⁴²

³⁹ Maurice Merleau-Ponty, *Fenomenologia percepției*, trad. Ilieș Câmpeanu, Georgiana Vătăjelu, Oradea, Aion, 1999, p. 19.

⁴⁰ Dan Zahavi, *Fenomenologia lui Husserl*, p. 211.

⁴¹ *Ibidem*, p. 207.

⁴² Shaun Gallagher, *Fenomenologie*, trad. Ieana Constantin, Oradea, Ratio et Revelatio, 2022, p. 187.

Găsim ceva ce preexistă în raport cu noi, la care luăm parte cu toții, din care facem parte cu toții. Prin urmare, dificultățile la care fenomenologul ajungea anterior, mai ales cea a solipsismului cartezian, pot avea o rezolvare, pentru că nu trebuie ca toate răspunsurile să se regăsească în interogarea mea despre mine: „Lumea vieții nu e «dată conștiinței», ci «pre-dată»”⁴³. Fenomenologul poate, în continuare, înfăptui reducția, doar că, de data aceasta, el nu va mai abandona propriu-zis atitudinea naturală, ci va descoperi faptul că toată cunoașterea este constituită intersubiectiv, iar procesul, fiind unul istoric, a început înainte ca eu să exist. Modul nostru ancestral de a trăi într-o comunitate este adevăratul izvor pentru orice cunoaștere științific-obiectivă. Nu trebuie uitat acest aspect, altfel teoriile abstracte pot aduce schimbări nedorite vieții unei comunități:

Devenim conștienți de faptul că noi, oamenii de știință, suntem, la urma urmei, ființe umane și, ca atare, facem parte din lumea vieții care există întotdeauna pentru noi, ba chiar ne este predată; astfel, întreaga știință pătrunde, odată cu noi, în chiar lumea vieții «subiectiv-relative». [Teoriile științifice înțelese ca] constructe logice nu sunt, desigur, lucruri în lumea-vieții precum pietrele, casele sau copacii. Ele sunt întreguri logice și părți logice construite din elemente absolut logice... Însă această... idealitate nu schimbă câtuși de puțin faptul că ele sunt formațiuni specific umane, legate în mod esențial de actualitatea și potențialitățile umane, și aparțin, în consecință, acestei unități concrete a lumii vieții, a cărei concretețe se extinde mai departe decât cea a lucrurilor⁴⁴.

De unde ia naștere această *logică* ce permite teoriilor științifice să fie constituite? Din intersubiectivitatea transcendentală. De aceea, pentru Husserl, comunitatea decide permanent, în mod indirect, care conținuturi cognitive îi sunt benefice și care nu. Confruntarea dintre subiect și comunitate nu are loc doar în prezent, ci și prin așa-zisul proces de *sedimentare* (*Sedimentierung*). Pentru Husserl, constituirea are loc neîncetat în timp, subiectul transcendental fiind afectat de istorie și tradiție⁴⁵. Științele moderne au multe straturi sedimentare care sunt mult mai strâns legate de viața concretă decât de teorii abstracte.

În acest fel, ia naștere și *normalitatea* odată cu tradiția. Subiecții transcendentali pot fi atât în acord, cât și în dezacord, ambele procese fiind esențiale pentru viața unei comunități. Ca membri ai acestor grupuri umane, noi anticipăm cu fiecare act al conștiinței ceea ce ar fi „normal” sau „anormal”. De la cea mai fragedă vârstă, învățăm cum „se fac lucrurile”. Știm, spre exemplu, în comunitățile contemporane, că nu e normal să lovești pe cineva dacă este de altă părere sau că este anormal să luăm obiecte care nu ne aparțin. Bineînțeles, nu toți membrii unei comunități aderă la aceste valori, însă ele constituie totuși normalul, pentru că, intersubiectiv, majoritatea ajunge să impună un anumit mod de a vedea lumea. Pentru Husserl, unul dintre motivele pentru care căutăm „adevăruri” științifice este că dorim să

⁴³ *Ibidem*, p. 188.

⁴⁴ Edmund Husserl, *Criza științelor europene și fenomenologia transcendentală*, pp. 132–133, citat de Shaun Gallagher, *Fenomenologie*, p. 192.

⁴⁵ Hans H. Gander (coord.), *Husserl-Lexikon*, p. 263.

găsim un mod „obiectiv” de a vedea lumea, care este același pentru toată lumea. Nu trebuie uitat însă că și aceste adevăruri sunt tot relative și au fost create tot prin convenții intersubiective⁴⁶.

Lebenswelt-ul devine astfel orizontul în care viața conștiinței se desfășoară. Fiecare act particular de conștiință are în vedere și acest „context atotprezent” din care facem parte⁴⁷. Această expresie devine un hiperconcept la Husserl, pentru că tratarea oricărei alte noțiuni trebuie realizată prin raportare la el. Altfel, inevitabil, subiectul transcendențial și structurile sale sunt văzute ca fiind separate de lume și ca un element al cunoașterii steril, aparent obiectiv, așa cum s-a întâmplat în cazul științelor moderne.

CONTINUA INFLUENȚĂ A IDEII DE *LEBENSWELT*

Cursul dezvoltării fenomenologiei și a filosofiei în general din secolul XX a fost puternic influențat de ideile prezentate în *Krisis*. În primul rând, conceptul de *Lebenswelt* a fost rapid preluat dincolo de sfera filosofiei, în științe precum sociologia sau antropologia, deschizând astfel calea pentru o colaborare interdisciplinară mai fecundă. Cu toate acestea, pentru Husserl termenul nu desemna doar experiența mediului social, ci anunța și o problemă filosofică ce trebuia dezbătută⁴⁸.

Filosofi din toate tradițiile au fost receptivi la comentarea sau preluarea conceptului. În Germania, Adorno, Gadamer, Arendt sau Habermas au discutat în scrierile lor ideile din *Krisis*; iar, în Franța, gânditori precum Ricoeur sau Derrida au tradus și interpretat alte texte husserliene înrudite. Chiar și în afara continentului european, filosofi precum Kuhn sau Putnam s-au declarat influențați de Husserl sub acest aspect⁴⁹.

În cele din urmă, conceptul de *Lebenswelt* rămâne relevant datorită perspectivei pe care a introdus-o. Înainte să putem accepta anumite teorii științifice, este nevoie să facem o cercetare istorică pentru a vedea cum au luat ele naștere, din viața și obiceiurile căror comunități. Într-o eră dominată de avansul nestăvilit al tehnologiei, acest proces devine necesar. Nu putem adopta un produs tehnologic doar pentru că este rezultatul ultimelor cercetări științifice. Algoritmii matematici din spatele inteligenței artificiale, spre exemplu, au la bază o întregă tradiție în modul în care am folosit calculele pentru a ne îmbunătăți viața. Trebuie să redescoperim care sunt acele valori comune, intersubiectiv constituite, și „să reconectăm” tehnologia la viață, așa cum este ea trăită nemijlocit.

⁴⁶ Dan Zahavi, *Fenomenologia lui Husserl*, pp. 196–201.

⁴⁷ Dermot Moran, *Husserl's Crisis of the European Sciences and Transcendental Phenomenology: An Introduction*, p. 194.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 297.

⁴⁹ *Ibidem*, pp. 258–260.